

Recenzie a anotácie

H o l l ä n d e r, P., Právni kaleidoskop. Plzeň : Aleš Čeněk, 2020, 368 s.

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus... Radujme sa teda, pokiaľ sme mladí. Mladí duchom. Mladícka energia rovná sa radosť umocnená rýchlosťou svetla poznania. Polyhistoricky podkuté zaujatie pre teóriu práva a neskrývaná radosť z hľadania a objavovania paradigiem a ich zmien v rámci jej vývoja je to, čo podľa mňa najlepšie charakterizuje texty a prednášky profesora Pavla Holländera.

Najnovšie pripravil putovanie európskymi dejinami právneho myslenia s nachádzaním historických intencií, s odhaľovaním presvedčivých stôp kontinuity, o ktorom vydáva svedectvo prostredníctvom týchto tém: 1. Sudičky pri kolíske teórie práva: holizmus, pozitívizmus, analytická a hermeneutická metodológia. 2. Niet daru slobody bez prekliatia viny? Alebo porozumenie prítomnosti návratom ad fontes? 3. Dôkaz a meniaci sa predstava pravdivosti v právnom myslení. (postmoderné premietanie), 4. Dilemy univerzitného štúdia práva alebo hodena rukavica Konrada Liessmanna.¹ 5. Bolonský veľký tresk alebo hviezdna hodina európskej právnej kultúry.

Ad 1. V prvej polovici 19. storočia niektorí právnici začali skúmať vedeckú povahu svojej disciplíny. Verili, že objavia pojmy a právne pravidlá spoločné pre rôzne právne systémy. Vďaka Holländerovi môžeme nahliadnuť do zákulisia formovania novej metodológie, pochopiť slávnu polemiku Friedricha Carla von Savignyho s Justusom Antoinom Thibautom (*Kodifikationsstreit*) a mnohé ďalšie diskusie.

¹ Náš rovesník Konrad Paul Liessmann (1953) je profesorom Univerzity vo Viedni (Institut für Philosophie) a autorom významných kníh o vzdelaní, z ktorých viaceré vyšli v českom preklade (napr. *Teorie nevzdělanosti (Omyly společnosti vědění)*, 2009; *Hodina duchů (Praxe nevzdělanosti. Polemický opis)*, 2015. Rozprúdil diskusiu o „po bolonskom“ vzdelávaní.

Sedemdesiate roky 19. storočia priniesli zrod teórie práva (právnej vedy) v zmysle *Rechtstheorie*, *Rechtslehre*. Holländer sa v tomto kontexte venuje hlavne memorandu Adolfa Merkla (1836 – 1896), nie až tak veľmi žiakovi Hansa Kelsena Adolfovi Merkelovi (1890 – 1970). Nie je Merkl ako Merkel. V rámci inventúry zameranej prevažne na dedičstvo predstaviteľov právneho pozitívizmu oprašuje mená ako Ernst Rudolf Bierling (1841 – 1919), ktorý je autorom *Právnickéj nauky o princípoch* (Juristische Prinzipienlehre), Karl Binding (1841 – 1920), ktorý sa takmer päťdesiat rokov zaoberal teóriou noriem, Karl Magnus Bergbohm (1849 – 1927), rozvíjajúci program všeobecnej právnej vedy (*Jurisprudenz und Rechtsphilosophie*), Rudolf Stammler (1856 - 1935), podľa slov Gustava Radbrucha „nový zakladateľ nemeckej filozofie práva“. Bierling, napríklad, píše: „Norma je vyjadrené chcenie, ktoré očakáva, že iní ho budú vykonávať. ... Všetko právo jestvuje v normách; čo sa nedá redukovat' na normy, v skutočnosti nepatrí k právu samotnému (s. 26 – 30).“ A aby sme si nemysleli: v Bierlingovej knihe nasledujú ďalšie desiatky/stovky strán týkajúce sa analýzy právnych noriem.

Počas 20. storočia sa všeobecná teória práva vyvinula smerom k súčasnej právnej teórii: možno si pripomenúť program nového prístupu, ktorý sformulovali Léon Duguit, Hans Kelsen a František Weyr v *Predslove* k prvému vydaniu *Revue internationale de la theorie du droit/ Internationale Zeitschrift für Theorie des Rechts* vydávanej od roku 1926. Namiesto hľadania prvkov, ktoré sú spoločné pre všetky systémy práva, sa hlavným predmetom pozornosti stávajú spoločné problémy: „Vedci rozoberajú problémy, ktoré prináša vedecká oblasť, ktorú označujeme ako ‚teória práva‘. To preto, lebo nastoľuje otázky, ktoré skúmajú napríklad po-

vahu práva, vzťah práva k štátu a k spoločnosti, základné pojmy a metódy poznania práva.“ Záverečné podkapitoly tejto časti sa súhrnne venujú teórii právnej normy a vzniku myšlienkovvej štruktúry práva (1. 4), ako aj triumfálnemu nástupu právneho pozitivizmu (1. 5).

V hĺbke textu zaznieva podľa mňa aj odkaz na relevantnú otázku nášho priateľa Armina von Bogdandyho, riaditeľa Inštitútu Maxa Plancka pre zahraničné verejné právo a medzinárodné právo v Heidelbergu, či sa už v Európe prežila Kelsenova predstava o pyramidálnom usporiadaní právneho poriadku. V hre je tiež Weinbergerova glosa, že postulát bezrozpornosti právnych noriem je silnejší ako postulát hierarchie právnych noriem. Nesporne ide o inšpiratívne podnety do ďalšej diskusie.

Ad 2. Úvahy o *eleutheria* a *libertas* sa odvíjajú v rámci gréckej a rímskej kapitoly o slobode ako o politickej rovnosti. Naznačujú zrodu v otázke, že skúsenosti z perzských vojen mali zásadný význam pre rozvoj diskusií o hodnote slobody v Grécku a pre jej konceptualizáciu. Súvisia s demokraciou, ktorá vyrástla z historických situácií, ktoré vyplynuli z politickej aktivity. V tesnom slede tu defilujú názory Pindara, Solóna, Tukydidu, Platóna a Aristotela. Historik Titus Livius spája slobodu s inštitucionálnou zmenou, ktorú prináša rímske republikánske zriadenie. Z iného kúta a oveľa neskôr mi tu zaznieva ozvena Montesquieuovho konštatovania: „*Sloboda občanov závisí najmä od dobrých trestných zákonov*“ – a vzápätí, navigovaný Holländerom, prekračujem prah dverí vedúcich do salónu moderného chápania slobody u Benjamina Constanta (porovnanie antickej slobody s modernou slobodou). Po dočítaní tejto kapitoly som sa vrátil k textu prednášky Hannah Arendtovej *Sloboda byť slobodný*, preklad ktorého som práve uzavrel, a ktorý sa týka otázky slobody v dvoch veľkých revolúciách – v americkej a francúzskej. O čo usilovali a čo priniesli tieto revolúcie o tom dosť veľa vedel a napísal Alexis de Tocqueville.

Následná historická púť k pojmu vlna sa celkom logicky znovu začína u Aristotela. V kaleidoskope sa postupne striedajú stredoveké podoby slobody – privilégium, odpor

a emancipácia v lénnom systéme, voľba medzi dobrom a zlom.

Ad 3. Leitmotívmi sú historicky premenlivé predstavy v chápaní pravdivosti a miera dokazovania v práve. Domnievam sa, že sme stále nedostatočne analyzovali pravdepodobnosť ako cieľ dokazovania v sofistickej rétorike... Dôkazné právo sa dnes zameriava predovšetkým na nové, o moderné technológie sa opierajúce dôkazné prostriedky (DNA, moderné sledovanie osôb, priestorové odpočúvanie, identifikácia podľa hlasu a podobne). V tejto kapitole sa hlási o slovo i Holländerova sudcovská dimenzia, ktorý opiera svoje tvrdenia priamo o judikatúru súdov (Najvyšší súd a Ústavný súd Českej republiky). Možno súhlasí s názorom Jiřího Kejřa, ktorého cituje aj autor publikácie, že zásadný výklad o základoch teórie súdnych dôkazov podal Tomáš Akvinský v *Sume teologie*. Sonda do filozofických teórií pravdivosti je pre túto časť tiež veľmi podstatná. Ako to vlastne je? Už Aristoteles vedel, že *wahrheitsfähig* sú iba výroky, nie však normy. Z toho by sa dalo usúdiť, že pravda v právnej vede, rozhodne z pohľadu aplikácie práva, nemôže byť nijakou témou. Alebo áno?

Ad 4. a 5. Profesor Holländer bol pri kolíske nového vysokoškolského zákona z roku 1990 (presnejšie zákon č. 172/1990 Zb. o vysokých školách), ako to podrobnejšie rozvádza v nasledujúcich kapitolkách knižky. Pripomína kľúčové slová z dôvodovej správy k tomuto zákonu: „*Výchádza z potreby odstrániť doposiaľ existujúcu detailnú zákonnú úpravu aj veľké množstvo vykonávacích predpisov k nej vydaných... Týmto zákonom sa vysokým školám vytvára široký priestor pre samostatné rozhodovanie o vlastnej vedeckej (umeleckej) a pedagogickej orientácii, o vlastnej organizačnej i personálnej štruktúre, o realizácii vlastných predstáv a organizácii pedagogického procesu.*“ Nedávno som sa snažil pripomenúť sokratovskú tézu (ktorú dávno pochopil aj František Adam Kollár, rodák z Terchovej, príkladom čoho je *Ratio educationis* z roku 1777), že príčinou všetkého zla je nedostatočné poznanie, respektíve nedostatok vzdelania. Aténska demokracia tiež nevenovala dostatočnú pozor-

nosť vzdelávaniu v duchu demokratických hodnôt. Hoci chápala, že zvýšená starostlivosť o deti a mládež, o bytosti, ktoré sa narodila a sú vlastne novo prichádzajúcimi na svet a nezadlho prídu na rad v politike, je jej dôležitou úlohou: Gréci ich vo chvíli, keď odrástli a mali vstúpiť do spoločnosti dospelých, nazývali jednoducho noví (νεοί). Pátos nového pochádzajúceho z dôb minulých, sa pojmovo a politicky rozvinul (renesanciu sme teraz preskočili) i v 18. storočí, v ktorom nachádzame napríklad rousseauovský ideál vzdelávania... Ale moment – vráťme sa radšej do čias „veľkého tresku“.

Univerzita je výnimočne originálny produkt stredovekej spoločnosti bez precedensu v antickom svete. Je to výsledok spontánneho združenia študentov a učiteľov. Veľký tresk spôsobený Bolognou je ďalšou z Holländerových veľkých tém. Ide v nej o príčiny a kontexty recepcie rímskeho práva, o tézu kontinuity a diskontinuity vývoja, o vznik právnej vedy ako interpretatívnej/ argumentatívnej vedy. Trvajúcú fascináciu Bolognou môžem osobne potvrdiť slovami známej piesne Nata Kinga Colea: „*It was fascination, I know... and fascination turned to love.*“ Sú mojím vyznaním, keďže všetky moje doterajšie pobyty v Bologni boli magické. Najprv aktívna účasť na neopakovateľnom svetovom kongrese Medzinárodného združenia pre právu a sociálnu filozofiu (IVR) v roku 1995 a možnosť stretnúť sa s profesorom Ronaldom Dworkinom, Jürgenom Habermasom, Norbertom Bobbiom, Josephom Razom a ďalšími, neskôr spolupráca s profesorom Enricom Pattarom obohatená diskusiami o veľkom projekte a o dvanásťzväzkovom diele *A Treatise of Legal Philosophy and General Jurisprudence* venovanému filozofii práva. Napokon som ako hosť mal to šťastie absolvovať študijný pobyt v Palazzo Dal Monte Gaudenzi, v ktorom od roku 1987 sídli CIRSIFID (Centro interdipartimentale di Ricerca in Storia del Diritto, Filosofia e Sociologia del Diritto a Informatica Giuridica), priamo vo veľkolepej pracovni (vtedy už emeritného) profesora Pattara. V paláci, ktorý v bolonskom renesančnom štýle navrhol v roku 1529 architekt Andrea Marchieri da Formigine (1485 – 1559) a ktorý po mnohých peripetiách

daroval Bolonskej univerzite v roku 1972 profesor Augusto Gaudenzi (tak ako aj my na záver našej akademickej kariéry podarujeme našej *alma mater* naše rezidencie palácového typu).

Podme späť na štartovaciu čiaru. Profesor Holländer dokonale opisuje a vysvetľuje proces recepcie rímskeho práva na Univerzite v Bologni. Nezabúda na Pepa/ Peponeho, ktorý je spolu s Imeriom niekedy považovaný aj za spoluzakladateľa univerzity, ktorá dlho nemala ústredné sídlo, ale mnoho miest používaných na stretnutia a výučbu: *doctores legis* často prednášali doma. (Prvým centralizovaným sídlom univerzity sa až od roku 1563 stalo Palazzo dell' Archiginnasio. Účelom tohto projektu bolo, aby legisti, artisti (filozofi), medici, prírodovedci, matematici a fyzici mohli byť spolu na jednom mieste. Projekt paradoxne dostal do vienka názov pripomínajúci antické gymnázium. Dnes sa v tomto paláci nachádza bolonská Mestská knižnica (Biblioteca Comunale). Prečo toľko píšem o architektonických pamiatkach? Aj preto, že sa v nich zachovali mnohé cenné nápisov na pamiatku študentov a prednášajúcich, či reliéfy znázorňujúce dobové prednášky. Dostupné dokumenty z počiatočného obdobia odkrývajú dokonale nezávislú povahu doktorov práva. Podľa nich *legis doctor* Pepone, spomínaný v roku 1076, komentoval knihy rímskeho zákonodarstva „bez toho, aby bol závislý od nejakej civilnej alebo náboženskej autority.“ Pozornosť si zaslúži i skutočnosť, že v ranom stredovekom dokumente sú *Digesta* výslovne citované ako základ súdneho rozhodnutia. Ďalej, čo majú spoločné *Digesta* a *tortellini alla bolognese*? Sú to umelecké diela z jedinečného, ručne, zručne a poctivo vypracovaného cesta, so skvelou náplňou. Na večeri u Pattarovcov ma pani Sandra o kvalitách tejto *pasty* vôbec nemusela presviedčať.

V 12. storočí bolo meno mesta Bologna v celej Európe synonymom pre najlepšie štúdium práva. Bolonskému procesu z konca 20. storočia, ktorý profesor Holländer zmieňuje, respektíve oprávnenne kritizuje, žiaľ, tento atribút neprislúcha. Postmoderné potkynanie sa práva a právnického univerzitného vzdelávania pokračuje.

Zoznam použitej literatúry je, ako sme si na to u Pavla Holländera už zvykli, vskutku impozantný a zahŕňa nesčíselné množstvo, teda myriady (Johann Gottlieb Fichte toto slovíčko rád používal v spojitosti s rokmi – myriady myriád rokov; ale svetlo sveta uzrelo aj v novinárskej predstave „Slovenska odbremeného od myriady zlých a zbytočných zákonov“) kľúčových titulov relevantnej literatúry k diskutovaným témam. Rozsiahly poznámkový aparát si takisto vyžaduje osobitnú zmienku, pretože ho podľa mňa v súhrne možno považovať za šiestu kapitolu diela. Okrem myriady odkazov (tentoraz to znamená viac ako 1 000) mám na mysli ich funkčnosť pri dotváraní textu.

Dospievajme (aj vedecky stále ešte môžeme dospievať...) známe slová *Vivat academia, vivant professores, vivant membrum quodlibet...* Nech žije akadémia, nech žijú profesori, nech žije každý člen..., ale hlavne ten, ktorý

svojou hrivnou dokáže trvalo prispievať k lepšiemu chápaniu právnej vedy. Pavel Holländer naozaj vykonal byronovskú Childe Haroldovu púť s pobytmi v obľúbených destináciách – krížom cez Európu, zo severu na juh, povedzme, že z Kielu cez Viedeň do Florencie – a podal o nej kaleidoskopickú správu. Myslím si, že po jej prečítaní aj odborný čitateľ – právnik zostane chvíľu stáť v nemom úžase nad málo známymi obdivuhodnosťami z právnického sveta ako *Alica v krajine zázrakov* (mimochodom, Lewis Carroll bol matematik a logik a je známe, že k týmto vedám nemá ďaleko ani náš autor). Knižka je určená hlavne pre právnikov, študentov, doktorandov, pre každého, kto má chuť vzdelávať sa v oblasti práva a okúsiť čarovný dotyk právnej vedy. Aj pre tých, ktorí si myslia, že o práve už vedia všetko.

Alexander B r ö s t l*

* Prof. JUDr. Alexander B r ö s t l, CSc., Ústav štátu a práva SAV, Bratislava.